

På grunn av Holocaust

FF
30/4-96

Daniel Jonah Goldhagens omdiskuterte bok om Holocaust forklarer jødehat med jødehat. Spørsmålet består: Hvordan ble det utenkelige tenkelig - og virkelig?

Nåkon
Marken

kommentar

Holocaust er et sted i tiden omgitt av flammer, skal Claude Lanzmann ha sagt, og dermed levert en bibelsk referanse som mer enn antyder at vi står overfor et fenomen som dypest sett unn-
drar seg rasjonell erkjennelse. *Shoah*, hans store filmatiske reise inn i natten, er i seg selv den mest overbevisende demonstrasjon av denne innsikten omsatt til metode. Holocaust kan dypest sett ikke forklares, man kan kun nå til den gåtefulle ondskapens grense. Så langt. Ikke lenger.

Det betyr naturligvis ikke at temaet skal fortrennes. I vår utrettelige jakt på å løse de minste problemer kan vi ikke avstå fra å forsøke å bli kloke på den svarteste av gåtene. Derfor har en etterkrigstid av akademikere, kunstnere og opplyste moralister aldri sluttet å reflektere over nazismens grenseoverskridende ondskap. Det siste bud på et svar, som rommer et halvt tusen sider, har utløst et skred av kommentarer, blant annet fordi det insisterer på å omtale jødeutryddelsen som et nasjonalt prosjekt som tyskere flest sluttet helhjertet opp om, og altså ikke et spesifikt nazistisk. Daniel Jonah Goldhagens bok, «Hitler's willing executioners» ble bredt omtalt i Aftenposten 14/4, og her skal jeg bare hefte meg ved et par aspekter ved boken. Deriblant minne om en innvending mot fortællers nasjonale tese: At det, kommer snubbelende nær begrepet om kollektiv skyld når han etter å ha slått fast

at mange tusen alminnelige tyskere myrdet jøder, konstaterer at millioner av tyskere ville ha gjort det samme om bare anledningen hadde budt seg. Goldhagen hevder at den fysiske tilintetgjørelsen av jødene fant sted fordi det tyske folk ville det. Og tyskerne ville det fordi jødens menneskeverd hadde vært systematisk nedskrevet til et nullpunkt fra tysk middelalder via reformasjon og romantikk og Weimar-republikkens dager til nazismens mørke netter.

Ingen ny innsikt

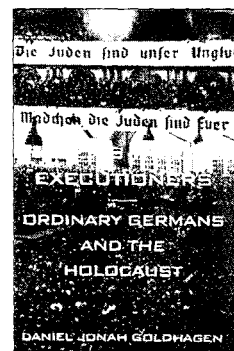
Ifølge Goldhagen kan hverken økonomiske nedgangstider, moderne byråkrati eller totalitær undertrykkelse forklare det massemorderiske hatet mot jødene. Det kan bare - hatet mot jødene. «Å forklare hvorfor Holocaust fant sted, krever en radikal omvurdering av det som inntil nå er blitt skrevet. Denne boken er den omvurderingen», skriver Goldhagen. Men da Holocaust jo ikke utelukket kan forklares med Holocaust, må han vie en del av boken til å forklare hvordan det utenkelige ble tenkelig. Og i denne idéhistoriske delen av hans analyse kan jeg ikke se at Goldhagen bidrar med en eneste ny innsikt eller omvurdering.

Han fastslår at tanken om å utrydde jødene, det han kaller den eliminasjonistiske antisemittismen, som gjorde Holocaust mulig, allerede var formulert i 1800-tallets litterære og ideologiske tenkning. Paul Lawrence Rose har formulert seg dristigere. I «Revolutionary antisemitism in Germany - From Kant to Wagner» (1990) legger han større vekt på kontinuiteten mellom den kristne antisemittismen og den sekulære rasistiske antisemittismen enn han legger på bruddet. Goldhagen er bare såvidt innom denne problematikken ved en passant å hevde at antisemittismen var like viktig for utviklingen av den tyske nasjonalidentitet som det kristne jødehatet var for dannelsen av middelalderens kristne identitet. Her finnes det en rekke studier, og Goldhagens bidrag har mest karakter av solid sam-
menskrivning.

Til gjengjeld gjør han eks-

HAT: Budskapet er klart på en synagoge-vegg i Dusseldorf: «Jøde forsvinn». (Illustrasjon fra Goldmans bok «Hitler's Willing Executioners».)

plisitt oppmerksom på at han ikke har foretatt noen sammenlignende analyse. Det har falt utenfor hans prosjekt å undersøke andre nasjonale fellesskap enn det tyske, hvilket uenkligheter en påfallende svakhet når hans omskriving av historien handler om å dokumen-

tere at det var det tyske jødehatet som gjorde Holocaust mulig. Han nevner innledningsvis at antisemittismen var dypt rotfestet i hele det kristne Europa. Hvorfor var det da i Tyskland det eksploderte? Jo, fordi forklaringen er et jødehat som både i utbredelse og intensitet adskilte seg fra antisemittismen ellers i Europa. Spørsmålet er hvordan han vet det hvis det har falt utenfor hans oppgave å undersøke det. Svaret er Holocaust. Som forklares med Holocaust.

I 1989 utga den polsk-jødiske sosiologen Zygmunt Baumann en studie i Holocaust som også vekket debatt. Hans utgangspunkt var det samme, nemlig Holocaust, men hans tese var i enhver forstand den motsatte.

I «Modernity and the Holocaust» insisterer Baumann på at Holocaust ute-

lukkende kan forstås som et modernitetssfenomen.

«Gjennomsluktig»

«Det er få årsakssammenhenger som er mer gjennomsluktig enn antisemittismen og Holocaust. Europas jøder ble myrdet fordi tyskerne gjorde det, og deres lokale medhjelpere var jødehatere. Holocaust var det spektakulære klimaks av en århundrelang historie med religiøs, økonomisk, kulturell og nasjonal harme.»

Slik utlegger Baumann den tradisjonelle og mest nærliggende forklaringen på Holocaust. Ifølge Goldhagen er det en forklaring som er blitt fortrent. Ifølge Baumann har den vært så åpenbar at den har stått i veien for sann innsikt.

Historisk forskning i løpet av de siste ti år har ifølge Baumann dokumentert at

den folkelige antisemittismen i Tyskland var en klar nummer to i forhold til jødehatet i ikke så få andre europeiske land, også en stund etter at nazistene var kommet til makten. «Den folkelige motviljen mot jødene (i Tyskland) var hverken dyptgripende eller vidtrekkende. Nesten aldri kom den til uttrykk i offentlige voldshandlinger som var så alminnelige i andre deler av Europa.» Tyskland var et fristed for jøder på flukt fra pogromer i øst. Ingen steder var de sterkere assimileret.

Baumann skriver ikke dette for å frikjenne tyske bødler. Også han kjenner utgangen innenfor. Også han har tittet til en overlevende. Goldhagen har sin far. Baumann har sin kone. Ord strider med ord om et faktum som består. Seks millioner jøder måtte bære livet. I Holocaust. På grunn av - Holocaust.